БҮГҮ ЧУРТТАРНЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50-Т ЧЫЛГА ЧЕДИР 32 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч. ОКТЯБЬРЬ 5 ЧЕТВЕРГ № 236 (6873).

Өртээ 2 көп.

Совет-иордан чугаалажыышкынчар

Октябрь 3-те Кремльге совет- иордан чугаалажыышкынчар болган.

Чугаалажыышкынчарга совет таладан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко болгаш өске-даа албан кижилери киришкен. Ук чугаалажыышкынчарга иордан таладан Иордан Хашимит хаан чериниң хааны Аль-Хусейн Бен Талал болгаш ону үдеп чоруур кижилер киришкен.

Чугаалажыышкынчарга совет-иордан харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалашкан болгаш араб чурттарга удур израиль агрессияның үржүктарын үзүткаарының аргаларының дугайында база пинтизи-биле Чоокку Чоөп чүкте байдалдың дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Чугаалажыышкынчар чазык сеткилдиг болгаш пайыралчы билчиш-нинниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ШАЛЫПКЫН ДООЗАРЫНЧЕ!

Кызыл тукту — Бии-Хем районга

СЭКП обкомунун бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели республиканың районнарынын социалистиг чарыышының сентябрьның үшкү декадазында түннелин чугаалажып өөргеш, октябрь 1-ге чедир республикада 169,6 муң га тараа культуралары кестингенин, оон чүгле 105,1 муң газы бастыртынганын, азы ол шөлдүң 61,9 хуузу бастыртынганы демдеглээн. Күрүнеге 68951 тонна тараа саттынган азы план 114,9 хуу күүсеттинген.

Ажаап алыышкынның болгаш тараа садарының темпилериниң талазы-биле сентябрьның үшкү декадазында дээре көргүзүглерни Бии-Хем районнуң тараажылары чедип ап, күрүнеге тараа садар планын 144 хуу күүсетпеш, пландан ажыр тараа дужаарын чедиишкинниг үргүлчүлеп турар.

Сентябрьның сөөлгү декадазында Улуг-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның чер ажылдакчылары база эки ажылдаан.

СЭКП обкомунун бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел ажаап алыышкын болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле сентябрьның үшкү декадазында шилчиир Кызыл тукту болгаш 250 рубль түннүг акша шаңналын Бии-Хем районга (СЭКП райкомунуң секретары эш ХАРЧЕНКО, райкүүсөм даргазы эш ДАМЧАЙ, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш ДОКУЧИЦ) тыпсыр деп шиитпирлээн.

Ажаап алыышкын ажылдарының, үрезин урарының болгаш арыглаарының, аңгыс аңдарарының, саваң болуп сараттаарының темпизин дүргедедирин, шынарын эжиждерин, күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир дээш көдээ-ниң ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чырышты улам калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдеринге, партия организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге дааскан.

Чыл планын ажырган

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери октябрьның 1-ге чедир күрүнеге зът садарының чыл планын 102,4 хуу, сүттүүн — 104,8 болгаш дүктүүн — 147,8 хуу күүсеткенин рапорттаанар. Малдың баш санын өстүрериниң планы бүгү чүзүннер талазы-биле күүсеттинген.

Күрүнеге тараа садары чыл планынан 7,6 катап хөй күүсеттинген. Малдың бөдүүн чемнерин белеткээриниң планы 101,5 хуу күүсеттинген болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садары уламчылап турар.

Оон-биле кады пландан ажыр күрүнеге ам-даа 200 центнер сүттү, 8 муң центнер тараану садарын большевичилер хүлээнмишаан, мал ыыштаглаашкынынга белеткелди үлегерлиг чорудуп, ону эки организаттаарын, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш бүгү күштү үндүрерин олар база хүлээнген.

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Октябрь 4-ке чедир республикада 180 муң га тараа культуралары, азы оларның бүгү шөлүнүң 72 хуузу кестинген. Ийи хүн өзүлде 10 муң га болган. 123 муң га черниң тавычалары бастыртынган, октябрь 2-де турганындан 18 муң га чер немешкен. 60 ажыт муң га черде тавычалар чыдып турар.

Тараа культураларының кезилдезиниң болгаш тавычалар бастырылгазының хүн бүрүдеги көргүзүглери Тывада ажаап алыышкынның темпизи ам-даа оожум болуп, ажыл-агыйларда ажаап алыышкын техниказы четчир хемчээлдиг бар турбуже, хүн бүрүде 5 муң-даа четпес га черниң тараазын ажаап ап, ортумаа-биле 9-ла муң га хире черниң тараазын бастырып турарын көргүзүп турар. Ажаап алыышкын техниказын долу күчүзү-биле ажыглавайн келген. Ажаап алыышкын эгелээнден бээр республикада бир комбайн-на ортумаа-биле хүнде 5, 6 га черниң тараазын ажаап турар, а эрткен чылдың бо үеэзинде ол көргүзүг 10 га ажыл турган. Оон чылдагаа-ны, механизаторларның күш-ажылын кошкак организаттааны, комбайннарның хайгааралының болгаш профилактиктиг хыналдаларының чок болуп турары, оон үржүүнүн бичии-ле үрелиишкин болурга, комбайннар аная турар, үргүлчү үрелип түрүп бээр чоруктарга чедирип келген.

Ылангыя Таңды районда хову ажылдары дыка четпес организаттатынган. Чижээлээрге, «Элегес» совхозтуң бир комбайны-ла хүнде 4,5 ганы-ла ажаап турар. Чүгле сентябрьның сөөлгү беш хонуунун түннелинде Таңды районнуң пинтизи-биле бир комбайнының ажылы пинти республиканың деннелинге четкен. Ам районнуң тараа шөлдеринде 6 муң га черниң тараазы сыпта турбушаан, 22 муң га черниң тавычалары бастырынмайн чыдар. Районнуң удуртукчулары ажыл-агыйларда ажаап алыышкын техниказының, транспорттуң болгаш тракторларның ажыглалын анализтеевин, бар транспорттуг бүдүрүкчүлүг ажыглаарының талазы-биле хемчеглерни албайн турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның автомашиналарын Бай-Хаактың тараа хүлээн алыр пунктузунче тараа сөөртүрүнче кошкак ажыглап, тараану Кызылче сөөртүрүнче чүткүүн келгени-биле тараа шаннарга үр чыдар чоруктарга чедирген. Ам ында 6 муң ажыт тонна садар тараа чыдып турар, а район күрүнеге тараа дужаар графигин хүнүүн-не үзүп, график ёзугаар сөөлгү үеде хүн бүрүде 1500 тонна тараану чурттун шыгжамырынче чорудар турган. 800-ле тоннану чорудуп турар.

Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның шөлдеринде ажыл түлүктээн, баштайгы район 13, ийигизи—12 муң га тараа культураларын ажаап алыры артган.

Октябрь 4-ке чедир күрүне силадтарынга 74912 тонна тараа урдунган, азы план 124,8 хуу күүсеттинген. Тараа хүлээп алыр пунктуларже ийи хүн 3787 тонна тараа чедиртинген.

Юбилейлиг чылдың хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чарышка сентябрьның сөөлгү декадазында Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери тиилекчилер болуп турар. Оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун тывысканы чөптүг. Каа-хемчилер юбилейлиг чылда алган 22 муң тонна тараану күрүнеге садар хүлээлгезин Көдээ ажыл-агый ажылдакчызының хүнүнге чедир күүседир аргалыг, олар ам безин Төрээн чурттун шыгжамырынга 20 муң ажыг тонна тараану урган.

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозка Владимир Көкербен 3 чыл дургузында совхозтуң мурнакчы трактористериниң бирээзинге санадып келген.

Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн ажаап алырынга мурнакчы тракторист база-ла идепкейлиг ажылдап турар. Ол дүжүт ажаап алыышкынының эгезинден эгелээн комбайнерлеп, 650 ажыт га черниң тараазын тавычалай кестирген.

В. Көкербен тараану тавычалай кестиреринің хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчы комбайнерлиин одуруунда санадып турар.

ЧУРУКТА: В. Көкербен бодунуң комбайнында.

А. КУМАЯКТЫҢ фотозу.

Күш-ажылчы чедиишкиннер

Улуг-Хем районда Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң төвү—Чодураа суурда шупту аныяктардан тургустунган, коммунист эш Х. Сандүү баштаан 30 кижилиг бригада малга 540 тонна сигенни кезип, ону сараттап бээр деп хүлээлгени алгаш, ам пинтизи-биле 550 тонна сигенни сараттап, ону шуптузуп кажаалаан азы алган хүлээлгезин 102 хуу кылдыр күүсеткен.

Бригаданың кежигүннери ам тараа шөлдеринде саваң болуп, сараттап киришкен болгаш бо хүннерде 330 гектар черниң саваңын бөлгеп, оон деңзизи — 660 тонна болган. Бо ажыл уламчылавышан.

Мында Х. Аракчаа, Б. Казак-оол олар хүн нормазын үргүлчү 130 — 150 хуу күүседип турарлар. Ынчаарга тракторист С. Оолак хөпээн салыр машина-биле саваңны бөлүп, хүн нормазын үргүлчү 1,5 катап ажыр күүседип келген.

—Бригаданың кижилери Улуг Октябрьның пообшулаа келген 50 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур деп лозуң-биле улуг хей-аът кирген ажылдан турар, ол сорулгавысты боттуг кылдыр күүседип шыдаар бис — деп, бригадир эш Сандүү бүзүрелдиг чугаалап турар.

АЖААЛДАНЫ ДООСКАН

Каа-Хем районнуң ийи ажыл-агыйлары — «Октябрь 14 чылы» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтар юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаап алырын чедиишкинниг доосканнар.

«Октябрь 14 чылы» көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Ф. Г. Самороков, парторганизация секретары эш А. Д. Есупов) пинтизи-биле 3527 гектар тараа культураларының ажаал алыышкынын октябрь 3-те, үүлте дооскан. Гектердан ортумаа-биле 10,2 центнер дүжүүтү ап турган, пинтизи-биле 4384 тонна чаа дүжүүтү алган. Оон пинтиилеп 2500 тоннану күрүнеге садып, чагыгланны 210 хуу күүсеткен. Үрезин урулдазын бо ажыл-агый база күүседип, 689 тоннаның орнунга 750 тоннану үруп алган.

Күскү ажылдарны хары угла чорудуп турганы-биле күскү чер аңдарылгазы база эки күүсеттинген. 1850 гектар күскү чер аңдарар план октябрь 3-түн кежээзинде 1852 гектар кылдыр күүсеттинген.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң (даргазы эш С. П. Дикунов, парторганизация секретары эш Д. В. Яровиков) тараажылары болгаш механизаторлары 4115 гектар тараа культураларының сөөлгү гектарларын октябрь 3-те кежээ ажаап дооскан. Чаа дүжүттен пинтизи-биле алган 5490 ажыг тонна тараазының 3000 тонназын күрүне шыгжамырынче ургаш, тараа садарының чыл планын 230 хуу күүсеткен. Ам үеде үрезин үруп алыышкыны чорун турар болгаш планда көрүнген 819 тоннадан 750 тонна үрезин урулунган. 3000 гектар күзүн аңдарар черниң 1536 гектары аңдартынган болгаш ол ажыл шалыпкын үргүлчүлеп турар.

Кижи дээш чаагай сагыш салыышкын

Күш-ажыл-биле харыылаар бис

Барыын-Хемчик районнуң Биче-Тей суурунуң клубунга «Шекпээр» совхозтуң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары чыглып келгеннер. Бо удаада олар кино, концерт көөр дээш эвес, СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунуң материалдарын таныжар дээн митингиге чыглып келгени ол. Хей кижи киржикчилиг митингини совхозта партком секретары эш М. Хертек ажыткаш, көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы эш Б. Төгүс-оолга сөс берген.

— Совет эрге-чагырганың чартык түс чыл болур төөгүлүг байырлалының будуузунде, сентябрь 26-да СЭКП ТК-ның Пленуму болган. «Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» Пленум амыдыралга доктаалды хүлээп алган. Ол дээрге СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алганы, партияның Программазының амыдырал ортаныр боттанып турарының херечизи-дир—деп, илеткелчи түнеп чугаалаан.

Сентябрь Пленумунуң, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын сеткилдиң ханызындан чүүлдүгзүнүп, кижи дугайында партияның, чазактың ап турар хемчеглерин күш-ажыл-биле харыылаарын митингиге чүве чугаалаан кижи бүрүзү илергейлеп турган. Митингиге Биче-Тей суурунуң клубунуң эргелекчизи эш Б. Маадыр-оол, сес чыл школазының директору эш М. Дугур-оол болгаш оон-даа өскелер чүве чугаалаан.

Юбилейлиг чылдың дужүдүн чидириг чокка ажаап алгаш, пландан ажыр күрүне шыгжамырынга 1300 тонна тараа киирер дээн социалистиг хүлээлгезин чоокку хүннерде күүседирин шекпээржилер аалаан. Совхозтуң шаннарындан тараа чүдүрген машиналар Кызыл-Мажалыкче үзүктелиишкин чок шуужуп турар. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпиринге сорук киргеи шекпээржилер сөзүн аалеп шыдаар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл болур оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуурубиле, СЭКП ТК-ның Пленумунга харыы кылдыр күскү кампания ажылдарын болгаш кышка уткуштур белеткелдерни үлегерлиг доозары-биле митингиниң киржикчилери чаа социалистиг хүлээлгелерни алган.

Х. МОНГУШ.

Улуг чүүлдүгзүнүүшкүн

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң шиитпирлери-биле таныжылга «Тес-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбаргаи. Чон совет улустуң чаагай байдалын бедидериниг улганган партиянын болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин сеткилиниң ханызындан деткип, аңаа харыы кылдыр улам үре-түннелдиг ажылдаарын хүлээнип турар. Чижээ, бистиң совхозтуң төвү Берт-Даг суурга болган байырлыг хуралга О. Дангаа, Д. Тондуп болгаш өскелер-даа бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорунга дээш кылып турар ленинчи партияга өөрүп четтириишкиннин чылыг сөстерин чугаалаанар.

Ынчан совхозта партком секретары эш Чоолу Пленумнун шиитпирлерин чонга таныштырып, чүве чугаалаан. Ам Пленумнун материалдарын фермаларда, бригадалар төптеринде калбаа-биле таныжып эгелээн.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

Өөрүнчүг-дүр

Шериг албанынга турган, инвалид болган кижи мен, «Совет улустуң чаагай байдалын улам бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунун шиитпирлерин бүгү совет кижилер-биле бир дөмей уткуп ап, партияның, чазактың кижи дээн сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенимни солун дамчыштыр илергейледим.

Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунун социал-хандырылга кылдызында ажылдап турар болгаш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин деткээн, өөрээн сеткилин илереткен сөстерни кижи бүрүзүнден дыныаар апардым.

Ажылчы чоннуң материалдыг деннелин улам эжиждер талазы-биле Коммунистиг партия, Совет чазак чугула хемчеглерни ап келген, чаа хүлээп алдынган доктаалда совет кижилериниң пенсиялаар назы-харын доктаатканы, чажыдан инвалид, он алды хар четкеннерге күрүне пособиелин тыпсыны көрүнгени канчан өөрүнчүг эвес боор.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын 1968 чылдың эгезинден боттанылыр эгелей бээринге белеткел ажылын чорудуп, ажылчы чоннуң ортузунда тайылбыр ажылын чоруда берген бис.

Х. КУНГАА.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

— «Совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай эжиждер талазы-биле хемчеглер дугайында» төөгүлүг документилерни сеткилиэ ханызындан хүлээп алдым — деп, Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадынын Востокта даараныла болгаш идик сеңтээр салбырының хоочун ажылчыны пенсиокер коммунист Александр Савиников өөрүшкүлүг чугаалап олурар.

Хоочун ажылчын 1944 чылда партияга киргеш, республиканың бүдүрүлгелеринге 1934 чылдан бээр бо юбилейлиг чылга чедир үзүктел чокка ажылдап келген. Бистиң партияныс болгаш чазаавыс ажылчы чоннарның чаагай амыдырал-чурттал-газын, артем-биилин болгаш культураазын улам бедидип, эжиждер дээш хей-хей доктаалды, шиитпирни хүлээп ап, үндүрүп келген болгаш ол ажыл-херек кырынга боттанып келгениге бөлүүн ажылчын чоргаарланып турар.

— Бо бүгүнү бодап кээрге, бистан партиныс, чазаавыс совет кижилериниң материалдыг чаагай чоруу дээш дыка хей-хей акша-хөрөнгүни үндүрүп турар-дыр, ону сакып келгеш, кижиниң улам эки ажылдаарыныг хей-аңдын киирер-дир—деп, хоочун ажылчын сорук киргеи чугаалап олурар.

С. ТАМЧАП.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

КОРУМ-ЧУРУМНУ ШЫҢГЫЫ КАМГАЛААР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Хулиганааны дээш харыысалга онаарын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июль 26-дагы Чарлыын Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалажын корген.

Бо айтырыг талазы-биле Улуг-Хем райкүүскомнуң даргазы эш К. Д. Будук-оолдун, Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак хоорк үүскомнун даргазы эш О. С. Мөнге-Байырның илеткелдерин дыңнаап, республиканың Дээди Совединиң Президиуму Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда хулиганнаашкынга болгаш өске-даа корум-чурум үрээр чоруктарга удур чамдык ажылдарны калбак хөй-пинтиниң киржилгези-биле чорудуп турарын демдеглээн.

«Кем-херек үүлгедир чорук-биле демиселдя күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың июль 23-те доктаалын, «Хулиганааны дээш харыысалга онаарын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Чарлыын Улуг-Хемниң район Совединиң, чамдык көдээ Советтериниң, Ак-Довурак хоорай Совединиң сессияларынга, чамдык бүдүрүлге коллективтериниң хуралдарынга чугаалажып көргүлээн. Үстүнде чугула документилерни болгаш «Салдыкпас арагчыларны (алкоголиктерни) албадал-биле эмнедир болгаш күш-ажылга кижизидер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун 1967 чылдың апрель 8-теги Чарлыын чон ортузунда ганыштырып турар.

Ажылчы чоннарның коллективтеринде политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдар Улуг-Хем районда-даа, Ак-Довурак хоорайда-даа эдээн чүгээржээн, оон түннелинде кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү бедик. Административтиг комиссияларның болгаш назы четпээннериниң хереэниң талазы-биле комиссиялар ажылын эжиждип, хей-пинтиниң корум-чурумун камгалап быжыглаарынга улуг салдарны чедирип турар апарган.

Чамдык ажылдар кылдынган болза-даа, корум-чурум, эрге-чурум үрээр чоруктарны үзүткаар талазы-биле ажылдар Улуг-Хем районда болгаш Ак-Довурак хоорайда кончуг суула чоруттунуп, амты үеде партияның болгаш чазактың салыын турар негелделеринге четпее байдалда тургустунган. Ол дугайын бо чылдың эрткен сес айларында хулиганнаар чоруктун Ак-Довуракта болгаш Улуг-Хем районда эрткен чылдың ол үеэзинден өскени херечилен турар. Ак-Довуракта болгаш Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг чамдык черлеринде арагалаар чорук көвүдээн, а оларга удур дээштиг хемчет четпее чоруттунуп турар. Арага садарының доктаатынган чурумун хажыдар чоруктар бар. Мооң ужурунда зириктер сергедир черлерге кирип турар кижилер, ылаңгыя Ак-Довуракта хөй. Чолаачыларның арагалаар чоруунун үржүүнүн ооал-ондактыг авариялар болуп турган.

Улуг-Хем районда-даа, Ак-Довурак хоорайда-даа хулиганнарга болгаш өске-даа корум-чурум үрекчилеринге удур демиселди колдуунда административтиг органнар чорудуп, олче калбак хөй-пинтиин эвээш киириштирип, пинтиниң, коллективтеринин салдар чедиришкиннерин багай ажыглап турар. Бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда корум-чурумнун байдалы, кижизидилгелиг ажылдың деннели дээш бедик харыысалгалыг болур чорукту удуртукчулардан Улуг-Хем райкүүском болгаш Ак-Довурак хооркүүском шыңгыы негевейн турар. Ол чугула айтырыгларны Советтериниң сессияларынга, күүскомнун хуралдарынга, ажылчы чоннарның пинти хуралдарынга ховар чугаалажып турар.

Хоойлу дүрүм болгаш пинтиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле Советтериниң чамдык доктаамал комиссиялары, административтиг болгаш назы четпээннер хереэниң талазы-биле комиссиялар, уруглар комнаталары ам-даа багай ажылдан турар. Улусчу дружиналарның ажылы Ак-Довуракта амыдырал хандырылга комбинадында, ОРС-та, № 12 АТК-да кошкаан. Оларның составын четчеевестээн, сургаалдалар, дуржулга солчулгалары болбаатаан.

Улуг-Хем райкүүском болгаш Ак-Довурак хооркүүском милиция салбырларының, улус судтарының, эш-хуузунун судтарының эки ажылдаарын чедип албаан. Хулиганнарның хереэн көөрүн саададыр, торгаалдарны чогуур үеэзинде тыртып албас, хамаатыларга үндезин чок черге херек онаай бээр чоруктар суд, милиция черлеринде бар. Хулиган херектерниң кол нуруузун хөй-пинтиниң киржилгези чокка көрүп турар.

Хулиганнаашкыннарны болгаш хөй-пинтиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны болдурбас дээш баш удур чорудар ажылдар кошкак. Ажылчы чоннар ортузунга хоойлу дүрүм, корум-чурум дугайында илеткелдер, лекциялар, беседалар, эрге-чурум пропагандазы кончуг эвээш болуп турар. Чер-черде хана парлалгалары, радио кошкак ажыглаттынын келген.

Партияның болгаш чазактың хемчеглерин Улуг-Хем райкүүском болгаш Ак-Довурак хооркүүском кошкак күүседип турарын демдеглээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму айыттынган четпестерни дарый чайладып, хулиганнаашкынга болгаш өске-даа корум-чурум үрээшкиннерге удур шиитпирлиг, дээштиг демиселди бүгү тала-биле күштелдирерин ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем районнуң Совединиң күүскомунга, Ак-Довурак хооркүүскомга дааскан.

План күүселдези кандыгыл?

КҮРҮНЕГЕ ЗЪТ САДАРЫНЫҢ ЧЫЛ ПЛАНЫН БАРЫЫН-ХЕМЧИК, ЭРЗИН, ӨВҮР РАЙОННАР БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ КҮҮСЕТКЕН

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садып алырының чыл планының октябрь 1-ге чедир күүсеттингенин хуу-биле көргүзүгге:

РАЙОННАР	СҮТ	ЗЪТ	ДҮК
Бии-Хем	98,7	82,2	132,0
Таңды	96,0	89,5	118,7
Барыын-Хемчик	95,5	104,3	110,0
Каа-Хем	93,4	81,4	131,0
Чөөн-Хемчик	87,5	87,8	110,4
Кызыл хоорай Соведи	87,2	109,9	71,7
Тес-Хем	82,5	75,6	78,3
Эрзин	81,0	101,0	100,4
Улуг-Хем	79,8	86,4	113,4
Өвүр	78,9	102,0	86,0
Тоджу	78,9	70,5	91,0
Бай-Тайга	78,3	98,6	86,5
Республика	90,2	90,4	104,5
Эрткен чылдың бо үеэзинде турганы	94,6	72,2	101,7

Тыва эрге-чагыргаларга амыдырал

БҮДҮРҮЛГЕ БОЛГАШ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленумундан

«Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге коммунистерниң авангардчы ролю» деп, айтырыгның талазы-биле илеткелди СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары эш Ф. И. Дажи кылган.

Илеткелчи чүнүң-даа мурнунда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалының бүдүүзүнде СЭКП ТК-ның Пленуму чаптаан болуп эрткенин, аңаа «Совет улустуң чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алганын, ону бүгү чүрттүң ажылчы чону база партийжи массазы, бүгү делегей кижи дугайында чаа онза сагыш салыышкын кылдыр көрүп турарын демдеглээн.

«Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — ол дээрге, чаа ниитилелдиң тиилелгезинге эн-не кедилиг, эн-не кол чүүл болур» деп, В. И. Ленин совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла бодунуң «Улуг эгелээшкин» деп ажылынга чугаалап каанын, баштыңчының ол ажылы бистиң чуртувустуң бүгү бүдүрүлгелеринге хажыдып болбас айтыышкын бооп келгенин, ону күүседип тургаш, чүрттүн ажылчын аңгызы, тараачын чону база улусчу интеллигенциязы экономиканы чечектелдир тургузуп шыдаанын болгаш амгы үеде коммунизмни тудуп турарын илеткелчи-даа, санал берген эштер-даа онзалап демдеглеп турганнар.

Районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези болгаш база бүдүрүлге черлери күчүлүг техника болгаш ону башкарып шыдаар кижилер-биле четче хандыртынган. Колхоз, совхоз база бүдүрүлге, албан чери бүгүдезинде партия организациялары тургустунган болгаш ында бактаап алган ажылдап турар коммунистер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болурунче угланган хемчеглерни ап чорудуп турарлар.

«Чодураа» колхозтуң Харзал-Тейде коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты үр кадагалап келген сүт-бараан фермазы бо чылдың сес айларында сүт бүдүрериниң болгаш садарының планын ырак ажыр күүседкен. Ферманың сүт, бүдүрер талазы-биле эки ажылдааны партийжи удуртулгадан улуу-биле хамаарышкан. Ында партия бөлүүнүң удуртукчузу эш Чооду Баткар бөлүктүң ажыл-чорудулгазын ферманың ажылы-биле бүрүн холбаштырып, бүдүрүлгеге ажыктыг чүүлдерни тыварынче болгаш ону ажыглаарынче коммунистерниң билиин болгаш күжүн углап турар.

Шуурмактың тудуг материалдары белеткээриниң комбинадында партия организациязы (секретары эш В. Никитин) коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырып чоруткан. Ооң ачызы-биле бо чылдың сес айларында комбинат ниити продукция бүдүрериниң планын 102,6 хуу, бараанның—142,9 хуу болгаш саарылганың — 156 хуу күүседкен. Ооң-биле комбинат дилиг материалдарын кылырын 135 хуу чедирген болгаш орулга киирип алырының планын база күүседкен.

Комбинаттың чедишкинниг ажылынга чүү идиг бергенил? Ол чүүндаа мурнунда чаартыкчы саналдарны деткээнинде. Ажылчынвар болгаш техниктиг ажылдакчылар сес чаартыкчы саналдарны идип үндүрген. Оларның алдызын бүдүрүлгеге киирген. Чижээ, механик М. А. Пестряков одалга системаларын бүдүрүлгенің оран-суурунуң байдалынга таарыштыр чогаадып чаарткан. Ону ажыглап киргени ажылдың темпизин бедиткен болгаш камналганы тургускан.

Бодунуң авангардчы ролюн көргүзүп турар коммунистер районда хөй: Иван Ланзурун, Иван Чамын-оол, Чооду Баткар, Соян Хайын, Долума Өөлет, Александр Монгальбии, Намый-оол Седен, Сады Баазан, Сандый-оол Очур-оол болгаш оон-даа өскелер. Мурнакчы тус-тус коммунистерниң болгаш чамдык партийжи удуртукчуларның башкарыкчы ажылы районнуң ажыл-агыйларының экономиказын көдүрериниге, чоннуң амыдыралчы болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге шиитпирлиг салдарны чедирип турар.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары коммунистерниң авангардчы ролюн бедидип тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер хемчеглерни ап чорудуп турарлар. Ооң ачызы-биле бо чылдың сес айларында комбинат ниити продукция бүдүрериниң планын 102,6 хуу, бараанның—142,9 хуу болгаш саарылганың — 156 хуу күүседкен. Ооң-биле комбинат дилиг материалдарын кылырын 135 хуу чедирген болгаш орулга киирип алырының планын база күүседкен.

Комбинаттың чедишкинниг ажылынга чүү идиг бергенил? Ол чүүндаа мурнунда чаартыкчы саналдарны деткээнинде. Ажылчынвар болгаш техниктиг ажылдакчылар сес чаартыкчы саналдарны идип үндүрген. Оларның алдызын бүдүрүлгеге киирген. Чижээ, механик М. А. Пестряков одалга системаларын бүдүрүлгенің оран-суурунуң байдалынга таарыштыр чогаадып чаарткан. Ону ажыглап киргени ажылдың темпизин бедиткен болгаш камналганы тургускан.

«Чодураа» колхозтуң Харзал-Тейде коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты үр кадагалап келген сүт-бараан фермазы бо чылдың сес айларында сүт бүдүрериниң болгаш садарының планын ырак ажыр күүседкен. Ферманың сүт, бүдүрер талазы-биле эки ажылдааны партийжи удуртулгадан улуу-биле хамаарышкан. Ында партия бөлүүнүң удуртукчузу эш Чооду Баткар бөлүктүң ажыл-чорудулгазын ферманың ажылы-биле бүрүн холбаштырып, бүдүрүлгеге ажыктыг чүүлдерни тыварынче болгаш ону ажыглаарынче коммунистерниң билиин болгаш күжүн углап турар.

Шуурмактың тудуг материалдары белеткээриниң комбинадында партия организациязы (секретары эш В. Никитин) коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырып чоруткан

ПРОДУКЦИЯ, ШЫНАР, ОРУЛГА

Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдүп, оон продукциязын көвүдедирде үгле сан талазын эвес, шынарын база айыткан. Ынчангаш күрүнеге шынары бедик продукция дужаалган ажыл-агыйлар оон хөй орулганы ап турар болгай. Материалдыг сонуургал дээрге үгле планындан ажыр сатканынга эвес, а шынарынга база хамааржыр.

Бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1966 чылда күрүнеге пландан ийи катап хөй эки шынарлыг тараанны саткаш, оон өртээнге 18 миллион рубльди, а пландан ажыр сатканы тараазынга 5 миллион чыгам рубльди алганнар. Ынчалза-даа шупту бир дөмей эвес болган. Чамдыктар эки шынарлыг тараа саткаш, хөй орулгалыг, а бир чамдыктар шынары куду: өл-шыгы улуг, боктуг тараалар саткаш, эвээш орулгалыг болган.

Бо юбилейлиг чылда байдал кандыгыл? Республиканың колхозтары, совхозтары бо чылын тараанның, ногаанның, картофельдиң чаагай дүжүттерин өстүрген. Агаар-бойдустуң байдалы үнүштерни ажаап алырынга таарымчалыг эвес-даа болза, күрүнеге дужаап турар тарааларның базис, кондиция талазы-биле шынары өткен чылдыындан кудулавайн турар. Мөзда «Тиилелге», «Межегей» совхозтарның канцыг тараалар дужаганын чижекке ап болур. Оларның дужаган анаа кызыл-тазының кондициялыг натуразы 750—778 болгаш 730—757 грамм, шыгы 19—21, богу 2,2 болгаш 1,8, тараанның холумактыы 2,6 болгаш 6 хуу болгулаан.

«Тиилелге», «Элегес» совхозтар, «Коммунизмниң херели» колхоз болгаш оон өске-даа ажыл-агыйлар сорттуг азы кадыг кызыл-тастарны дужаап турарлар. Оларның кондициялыг шынары эки, клейковиназы (белоктуг бүдүмели) 32 хуу чедип, харын оон ажып-даа турарлары бар. Ону тергиин эки шынар деп санаар ужурлуг. «Саратовская-29» деп кадыг кызыл-таска ам чымчак кызыл-тастың өртээнин кырынга 40 хуу немелдеми төлеп турар. Келир 1968 чылдан эгелеп клейковиназы 32 хуу чедер болза, 50 хуу немей төлээр апаар.

Бо чылын дужаап турар тараалардың өл-шыгы улуг, ону ортумак бир чижекке турар деп бадыткап болбас, оон-биле кады тараанның богу база улуг. Күрүнеге хүлээп алыр тараанның өл-шыгы 15 хуу болур ужурлуг, ынчалза-даа 19 хууга чедир хүлээп ап болур. Амгы кирип турар тараалардың өл-шыгы 30 хуу-даа ажып турар түүл бар. Кургадып экижидер хемчеглер ажыл-агыйларда алдынмайн турар.

Шөлдерде тараанны кезериндөн эгелээш, ажыл-агыйларның боттарының болгаш күрүнеңиң складтарынга чедир оруктарга сөөртүп чорда төктүп-чайлырындан аңгыда, чогуур хүлээп алыр шынарынга четпезиниң ужурундан колхозтар, совхозтар тараадан кайы хире когарап турарын үстүнде көргүзүп каан саннар оларның удуртукчуларын, агрономнарын, хөй-ниитизин албан кичээндирер ужурлуг.

Ындыг шынары куду тараанны хүлээп алгаш, ону кургадырынга, арыглаарынга, оон ыңай ажаап кадагалаарынга күрүнеңиң тараа хүлээп алыр черлери хөй үе-шакты, ажылчын күжүн, акша-хөреңгини чарыгдап турарын бодаа чогуур.

Совхозтар, колхозтар боттарында тараа кургадыр, арыглаар пунктулар чогундан ам үеде тараадан алза чогуур хөй орулгадан когарап турары өл-дур. Тараанны кургадыр, арыглаар 8 пунктуларны сентябрь 1-ге чедир ажыглалга киирер деп Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң докладында айыткан түүлдү ол хуусаада Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозундан өскези күүсетпээн.

Садар тараанның шынары мындыг болур:

	Натуразы (грамм)	Өл-шыгы (хуу)	Богу (хуу)	Тараа холумактыы (хуу)
Кызыл-тас	750	15	1	2
Көк-тараа	680	15	1	1
Арбай	580	15	2	2
Сула	460	16	1	2,7
Чинге-тараа	—	15	1	1

Чамдык таварылгада тараа хүлээп алыр черлериң ындыкы хемчегбиле хүлээп алыры мындыг болур: өл-шыгы 19 хуу, богу кызыл-тас биле көк-тараага 5, өске тараларга 8 хуу, тараа холумактыг богу 15 хуу.

Өл-шыгы, богу доктаадып каан нормадан ажа бээр болза, оон өртээнден бүдүн хууну казыыр, бир эвес тараанның үстүнде айыткан натура талазы-биле грамм деңзизи кудулай бээр болза, 10 грамм бүрүзүнден 0,1 хуу казыыр, азы оон өртээ 11 көп. болур. Курттуг аарыг тарай берген тараа болза, 0,5 хууну казыыр, азы 55 көп. болур. Натуразы (бир килограммда) 650—600 граммдан кудулай бергенде, оон өртээн 15 хууга, оон кудулаар болза, 30 хууга санап казыыр.

Үстүнде казылдалар болза тараанның шынары куду болганы дээш оон чогуур өртээнден казып турары ол, а өл-шыгын кургатканының, богун арыглаанының шүүдели дээш база казылда турар. Ол мындыг болур: доктааткан нормазындан өрүлээн өл-шыктыг тараалардың өрүлээн хуу бүрүзүнден 0,4 хууну казып алыр, азы 44 көп. болур. Богу доктааткан хуузундан өрү болза, ол өрүлээн хуу бүрүзүнден 0,3 хууну казып алыр, азы 33 көп. болур.

Бо хамык казылдалардан чайлааш, ажыл-агыйга тараадан хөй орулганы алыр дизе, тараа кургадыр, арыглаар пунктуларны 1968 чылда хөй тараалыг ажыл-агыйларга кылып алган турары чугула.

Ам үеде республикада ногаа, картофель, капуста чок дижин турар. Шынында олар чок эвес, бир турган. Ногааларның дүжүдүн көвүдедир, шынарын экижидер, чидириин эвээжедир херекке ону бүдүрүп турар ажыл-агыйларның сонуургалын бедидеринге чугула хемчег болза, республиканың садыг болгаш белеткел организациялары колхозтар, совхозтарбиле дорт керээлерни чаргаш, өй-шаанда белеткеп алыры болур. Бир эвес садыг, белеткел черлери бо ажылды оперативтиг организастаан болза, ногаалар чок турбаан болгай. Чаа огурецти июльдуң төнчүзүнден августа, помидорну августа массалыг ажыглай бээр болгай. Ол үелерде садыг, белеткел организациялары бо ногаалар-биле чоннуң хереглелин үгле хандырып болбазыл? Оларны чаазы-биле садыглаар үезин эртгирипкеш, ажыл-агыйларны ам эккелиңер дээрге кайда боор.

Ногааларны чонга садып-саарар черлериң ол ажылды багай турган-биле оларны бүдүрүп турар ажыл-агыйларның сонуургалы кудулап турар. Өстүрүп алган ногааларын дужаарда ажыл-агыйлар болза, садыг, белеткел черлерин кээп алыңар деп чалап, оларның машиналары, төлээлери кэрин манап турда-ла үрелин баксыраар, азы боттары чедирип өскээрге, силер-биле керээ-хемчээ чок дээш түүл-бүрү чылдаганнар тып, өртек-үнезин кудуладыксаар болгаш оон-даа өске. Шак мындыг чылдаганнардан эрткен чылын «Межегей» совхозтуң когараан ногаа, картофелиниң өртээ 14 муң рубль ашкан. Бо чылын Хову-Аксында садыг организациязы «Межегей» совхозтан чаа ногааларны өй-шаанда ап садыглаарындан ойталаан болгай.

Бодувуста бар курлавырны өй-шаанда белеткеп албайн турган, республиканың садыг, белеткел черлери чыл бүрүде Саян ындындан согуна, чеснок, огурец, помидор дээш өске ногаа, бахчи аймаан чүс-чүс тонназы-биле сөөртүп турар. Бо чылын үгле Кызыл садыының шугуму-биле 100 ажыг тонна согуناны болгаш ногааларны Саян ындындан сөөртүп киирер. Оон сөөртүр шүүдели, орукка үрелири кайы хире дээрил.

Республиканың иштинге ногааларны, картофельди каяа-даа өстүрүп болур. Үгле оларны өй-шаанда белеткээр, эки кадагалаар болгаш чоннуң хереглелин хандырар айгырыг шиитпирлеттинмейн турары ол-дур.

Ам соруулга болза колхозтарның, совхозтарның шөлдериндe арткан тарааларны бүрүн ажаап алыры, күрүнеге пландан ажыр тараа садар хүлээлгени күүседирде, тараанның шынарын экижидеринче, боттарында бар аргалыг черлерге тараанны аргалыг-ла болза, арыглаарынче кичээнгейни садыры болур.

И. ЛОПСАН.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының шынар талазы-биле күриспекция эргелелиниң начальниги.

Ужуру билдинмес

Август айның ортан үезинде-ле Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурга мындыг чугаалар тыптып эгелээн:

— Соок кыш келди-ле... Күскү, кышкы хеп сураглааш, тыныстадым.

— Ол түү дээрин оа?.. Күскү, кышкы... А мен дээрге, чайын тапочка, майка тып чадаштым.

— Думчук аржыылындан эгелээш, чоттунар аржыылга чедир бараннар безин сурат...

Улустуң чугаазын бадыткаан чүве дег, бажы бедик Бай-Тайга-биле Мөңгүн-Тайга меңгилиг баштарын хүнге кылаңнатканнар. Соок күстүң хайгыылчызы хыраа дүжүп эгелээн.

Дүвүревес арга чок. Район төвүнүң садыларында чылыг хеп көзүлбестээн. Чайгы хеп — майка, майыктааш, сапык чогу база шын. Орукхарылзаа үзүлген бе дээрге, арага аймаан болгаш өске-даа бараннарны эккеп турар боор-дур.

Үе айы-биле бижиирге мындыгдыр, а херек кырында чоннуң өске-даа хереглел бараннары мында чок. Чижээ, спортка хандыкшылдыг оолдар, кыстар ажылдап кедер хевибиле бөмбүктээн турар. Чурулгага хандыкшылдыг кижилер янзы-бүрү оңнуг булуктар, карандаштар дилээш, чөгел төткен.

Аъш-чем талазы-биле байдал база багай. Садыларда эттен кылган консервалар, ногаа болгаш балык аймаа чок. Этти, сүтү ында-хаан садар.

Ам кыш мырыңай чоокшулап келген. Кышкы идик-хеп аймаа сураг хевээр.

М. КЫРГЫС.

Тускай эртемниг чугаалап тур

Тракторист-машинистер

Хөй механизаторлар ажыл-агыйларга ажылдап чеде бергеш, хөй нуруузында-ла мындыг айтырыгларны салып турар: чогуур класстың тракторист - машинизиниң шынзылгазын алыр дээш тракторист өөренип болур бе, ук тускай мергежилинге элээн каш чыл улаштыр ажылдаваан тракторист-машинистер ол мергежилиниң зайы-биле ажылга ажылдап болур бе, механиктерге, трактор бригадаларының бригадирлеринге шылгалда чокка тракторист-машинистиң шынзылгазын тыспып болур бе дээш өске-даа.

ВЦСПС-биле дугуржулганы ёзугаар Бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны «Совхозтарның, колхозтарның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый организацияларының, бүдүрүлгелериниң тракторист-машинистерин белеткээриниң дугайында дүрүмнү», база ол ышкаш «Тракторларны болгаш өске-даа боду чоруур көдээ ажыл-агый машиналарын башкарар эргени бээр тракторист-машинистиң чогуур шынзылгазын тыспырының чурумунуң дугайында инструкцияны» (тайылбырны) ажылдап кылгаш тараткан. Ол документилерниң негелделерин ёзугаар совхозтарда, колхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажылагый организацияларында, бүдүрүлгелеринде тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа нарын машиналар башкарып ажылдап турар бүгү кижилерге бирги, ийиги, үшкү класстарның тракторист-машинист тускай мергежилди тыспып турар. Бо ажылды кылыры-биле «Сельхозтехника» каттыжыышкынының инженер-инспектор, септелге мастерскаязының механик-инженери, агроном, профэвилел организациязының төлээзи, комиссияның секретары болгаш механизаторнуң ажылдап турар ажылагыйының төлээзи кирер болгаш каттыжыышкынның (район салбырының) эргелекчизиниң дужаалы-биле доктаатты-нар. Бистиң республиканың ажыл-агыйларының механизаторлары тракторист-машинист тускай мергежилди база ынчаар чедип ап турган. ССРЭ-ниң көдээ ажылагый Министерствозунуң болгаш Бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының районнарда каттыжыышкын азы салбыр бүрүзүнде комиссияларны тургускан. Ол комиссияның составынга кол инженер (комиссияның даргазы), машина-трактор парыгының теххайгааралының талазы-биле тыжыышкынының 1966 чылдың май 19-тагы чагаазын ёзугаар механизаторларга тракторист-машинист тускай мергежил тыпсырын 1966 чылдың июльдан эгелээш районнуң көдээ ажыл-агый эргелелдеринге дааскан. Ук комиссияларны ол эргелелдерниң начальниктериниң дужаалы-биле тургузар апарган.

Тракторист- машинист мергежилге көдээ ажылагыйның механизация училищезы, профессионал-техниктиг училище, бүдүрүлге өөредилгеликортумак школалар, колхозтарга, совхозтарга тургускулаан тускай курстар дооскан механизаторларны, база ол ышкаш тус-тус механизаторларны өөредир. Чогуур класстың тракторист-машинист мергежилин чедип алыр дээн трактор бригадаларының бригадирлерин, оларның дузалакчыларын, ажыл-агыйларның механиктерин ниити негелделер ёзугаар өөредир. Тракторист- машинистиң шынзылгазын алгаш, үштен хей чыл иштинде ол мергежилинге ажылдаваан механизаторлар ниити негелделер ёзугаар катап дужаар. Ындыг шынзылга чок механизаторларга трактор болгаш өске-даа боду чоруур көдээ ажыл-агый машиналарын башкарарын чөпшээревес. Бир эвес тракторист-машинист шынзылгазын чидирип алыр болза, ону тывыскан комиссияның документилерин ёзугаар кылдыртып алыр ужуруг. Ол катап алган шынзылгазын чидирип алыр болза, ол механизатор тракторист-машинист мергежилге ниити негелделер ёзугаар катап дужаагаш, оон соонда алыр.

Херек кырында, тракторист - машинистерниң мергежилин канчаар бедидип турарыл?

Чогуур ажыл стажын ажылдап эртиргеш, ажыл-агыйның удуртукчуларының комиссияга дилээн ёзугаар механизатор билдириишкин бижиир, шылгалдаларга белеткенип алгаш дужаар. Ийиги класстың тракторист - машинизинге оон ажыл төлевириниң 10, а бирги класстың тракторист-машинизинге—20 хуузу немелде төлевирни төлээр. Тракторист - машинистиң ажыл-төлевиринге класс дээш немелде төлевирни колхозтуң баштаар чериниң шиитпирин азы совхоз директорунуң дужаалын ёзугаар чурумчудар.

Тракторист-машинист бодунуң ажылдап турар техниказынга камналга чок, оон техниктиг хайгаараалын чогуур негелделерге чорутпас болза, ажыл-агыйның удуртукчузунуң дилээн ёзугаар мергежил тыпсыр комиссия ол тракторист-машинистиң клазын кудуладыр, азы үш ай чедир иазыыр эргелиг. Оон соонда классты тыпсырда болгаш шынзылга бээрде, ниити негелделер ёзугаар катап дужаатказ ыытыр.

Бо талазы-биле ажыл республиканың ажыл-агыйларында кошкан чоруп турарын демдеглээри чугула. Бо чылдың январь 1-де медээ-биле алырга, республикада шупту 3636 механизатор бар, оларның 184-түү бирги, 574-түү ийиги класстың механизаторлары болуп турар. Механизаторларның мергежилин бедидер кичээлдерни, курстарны ажыл-агый бүрүзүнге организастаары чугула.

И. ОЛДЫРЕВ.
республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының инженери.

ЭДАШЫЫЛКАЛАРГА ЭДАШЫЫЛКАЛАРГА ЭДАШЫЫЛКАЛАРГА

ФКП политбюрозунуң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Сентябрь 24 болгаш октябрь 1-де Франция болган чер-черниң эрге-чагыргаларының соңгудазы «деголльчу ёзу-чурумнуң чаа аткаарлаашкының болгаш демократтыг күштериниң чаа бурунгаар шимчээшкинин айтып турар» деп, Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозунуң медеглелинде демдеглеп турар.

Каттышкан чөөн күштер кара чаңгыс күштер болуп турарын, чаңгыс кижиниң эрге-чагыргазының ёзу-чурумун кым солуп шыдаарыл деп чүвени соңгулда бадыткаан» дээрзин медеглелде чугаалап турар. Коммунистиг партия «социал сандараашкының политиказынга удур ажылчы чоннарның демиселин деткиири-биле, улусчу шимчээшкинни хогжүдер дээш, тайбың дээш бодунуң ажыл-чорудулгазын могаг чокка үргүлчүдээр».

Францияның Национал хуралында

ПАРИЖ. (СЭТА). Чазактың экономика болгаш социал политиказы-биле холбаштыр аңаа бүзүревес чоруктуң резолюциязын Францияның Национал хуралынга киргген.

Ол резолюцияга 50 депутат коммунистер, демократтыг болгаш социалистиг чөөн күштер федерациязының кежигүннери ат салган.

Испанияның Коммунистиг партияз ның медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Бежен чыл мурнунда чедип алган чедишкини-биле бүгү кижи торелгетенге келир үеже орукту ажыдып берген партияга, Ленинниң партиязынга, — СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш кежигүннеринге, совет улуска байыр чедирбишаан, оларга магадаанывысты, ынакшылывысты миллион-миллион испан ажылчы чоннарның, коммунистериң омунээзиден илергейлеп тур бис. Оларның кайгамчыктыг чаагай үүле бүдүрүп турарынга: коммунизм тургузарынга чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун күзеп, оларга эң чалбыыштыг байыр чедирген, акы-дуңма сөзүвүстү чугаалап тур бис деп, Испанияның Коммунистиг партиязының мында чарлаан үндүрген медеглелинде чугаалаан.

Совет Эвилелиниң 50 чылдар дургузунда чедип алган чедишкиннерин медеглелде допчу түңнээн болгаш делегейде төөгүүлүг хогжүдениң түүл-бүрү болуушкунарынга оон чаагай салдарны чедирип турарын чугулалап демдеглээн.

Ленинчи угланыышкынга шынчы СЭКП делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш кеззеде демисежин келген, демисежиндаа турар деп, медеглелде демдеглээн.

«Октябрьның бо 50 чыл оюнда Испанияның Коммунистиг партиязы Совет Эвилелиниң чорудуп турар тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демиселиниң, империалистиг агрессияга удур демиселиниң политиказын бодунуң деткин турарын, улустарының хосталгалыг демиселинге дуза чедирериниң политиказын деткин турарын медеглеп тур. Испанияның Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш могаг чок демисежир деп ылап шиитпирлиин база илергейлеп тур» деп, медеглелде чугаалаан.

Өөрүнчүг эвес түңнелдер

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Серовтуң дамчыдын турары болза:

«Улуг коалициянын» боон чазаа экономика талазы-биле чедишкиннер-биле мактанып шыдавас. ГФР-ниң экономиказы ханы бууразаашкынны ажып эртер дээш чыл хире үеде чадашкан. Ол бууразаашкын үлетпүрүүн хөй адырларында пептерээн.

ГФР-ниң статистика эргелелиниң чаа парлап үндүрген сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1967 чылдың бирги чартыында чуртта экономика ажыл-чорудулгазы эрткен чылдың ол үезинден дора болган. Ону мындыг саннар бадыткап турар: ол үениң дургузунда национал ниити продукт 1,7 хуу эвээжээн, даңзылаткан ажыл чоктарының саны 370 муң кижиге көвүдээн.

Кризистиг болуушкуннарның ужуктары хамыктың мурнунда ажылчы чоннарның, ылаңгыя чоннуң эвээш шалыңныг бөлүктериниң байдалынга бергедээшкинни таварыштырып турар. Чогум-на харын боон чазак чепсегленишкинни эңдере бүдүрериниң кол аар үүргезин чоннуң эктинге чүктедип турар болгай. Ол дугайын ГФР-ниң чазаның хемчеглери: инвалидтерге болгаш хөй уруглар-лыг өг-бүлелерге пособиелерни кызырганы, 1968 чылдың январь 1-де эгелээш бажың хөлезинин улгаттырар деп турары херечилеп турар.

Албан ёзузунуң сан-медээлери-биле алырга, 1966 чылдың сентябрьдан эгелээш бо чылдың июльга чедир ГФР-де өртектер ортумаа-биле 2,5 улгаткан. Боннуң экономика политиказын айытпышаан, барыын-герман «Ди андере цайтунг» дээр солуннуң демдеглеп турары болза, бо политика «хамыктың мурнунда чоннуң багай хандыртынган бөлүктеринге удур угланган».

Нигерияда байдал

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның Чөөн облазының найысылалы Энугу хоорайны федералдыг чазактың шериг кезектери бүрүнү-биле бүзээлеп алган. Ол дугайын Лагостуң радиозу дамчыткан. Тулчуушкуннар хоорайның кыдымда чоруп турар. Радионуң дыңнатканы-биле алырга, Энугуну артиллерия-биле соксаал чокка боолап турар.

„Америк демократия“ боттаныышкында

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнамның Демократтыг Республиказынга «күрүне департаментизиниң чоннээрели чокка» чораан, 27 американнарның даштыкы паспорттарын АКШ-тың күрүне департаментизи хавырып алган. Чоокта чаа АКШ-тың ВДР-ге чораан тос хамаатылары база-ла мындыг ужурга таваржы бээр магат чок.

Парлалганың дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тың Коммунистиг партиязының көскү ажылдакчызы Герберт Аптекериң болгаш журналист Дэвид Деллингериң даштыкы паспорттарын хавырып алган.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

Соолгу хүннерде Пекин солуннарында КҮР-нуң 18 чыл оюнга холбашкан байырлалзырак болгаш өске-даа материялдар дола берген. Оларның бижин турарында «культура революциязын» чеданишкиннерлиг дигилээн болгаш Кыдат ам политика, экономика-даа талазы-биле «чаагайла үеге» таварышкан дигилээн эренгей состер-ле хөй. Оон-биле катай хамык «чедишкиннерин» Мао Цзэдунвуң идеяларының хуулгаазын салдарының ачызы-дыр дигилеп турар. Синьхуа агентилелдиң чулчуруп турарынга бүзүрээр болза, шеригаагар күштериниң Н кезээниң командирлери америк самолёттарның халдаашкын кылган хүннеринде «тулчуушкуннарны үгле Мао Цзэдунвуң каран көрүүшкүнү шын удуртуп турган», ынчангаш ол халдаашкыннарны ойтур шапкан дигилээн.

Ынчаймыже үшкү беш чыл планының күүселдезиниң канчаар чоруп турарын билип ап болгу дег чаңгыс-даа чурагай төп, чер-черниң солуннарының ол чугааларында, байырлалга таварыштыр бижээн түүлдеринде көзүлбөөн деп чүвени Пекинде даштыкы хайгааракчылар эскерген. «Культура революциязының» экономиканы үй-балай чоруккa таварыштырганының уламынан үлетпүрүүн кол-кол адырлары планыл күүселдеринде барган деп даштыкы парлалганың хөй саныг дыңнаттыгларының база бир бадыткалы ол алдепейлиг ыыттавастаашкын болган.

Бо чылдың планының күүселдеринде барганының шуут чылдагаанары билдинген. Бүдүрүлге черлерине «эрге-чагырга эжелеп алыр» дээш Мао Цзэ-дун болүү бо чылдың эгезинде демисел чорудуп эгелээнде. Бүгү чуртка массалыг ажыл соксадыышкынларының чалгып үнгени ол болган. Ажылчыннар хунвэйбиннериниң болгаш цзаофаньларның халдаашкынындан боттарының профэвилел, партия организацияларын камгалаарынга турушкен. Олар боттарын чүгээр амыдыралдыг болдурар талазы-биле чоруткан эвээш-биче хемчеглерин база камгалаан. Ол хемчеглерни «Мао шугумунга» удурланганнар чер-черге чоруткан болгаш оон соонда үстүкү черлериниң айтыышкынын ёзугаар «экономизмбиле ревизионизмниң» айыылдыг илерелдери кылдыр көргеш, ара соксаттырып каапкан. Ажыл соксадыышкынарының, чүс-чүс муң хунвэйбиннериң чер кезин келириниң болгаш хөй можуларга чепсектиг меселдежишкиннер болуп турганының уламындан транспорт ажылының үргүлчү будалын келген үлетпүр-биле экономикага бир дөмей ургжуктарлыг болган.

Хөмүр даш тывыжының эвээжээни үлетпүрүүн чугула хөй адырларының ажылдаарынга шаптыктыг болган, хөмүр ам Кыдаттың бүгү оттулар түүл хөреңгизиниң бештиң дөрткү кезин болуп турар. Мао Цзэдунга ак сеткилдиг эвес болган четпестерлиг деп буруудаттырган, дурзулгалыг хөй организакчыларды болгаш тускай эртемниглерни бүдүрүлге удуртуруундан чайладып кылганы бүдүрүлге ажылынга база бак салдарлыг болган.

Чүгле күскү дүжүт ажаап алдынмайн баарыйна деп айыылзынган эвес, харын үлетпүрүүн улуг бергедээшкиннеринге база таварышкаш, хөй районнарда чепсектиг демиселдиң өскүп турарының уламынан Маонуң тактиктиг аткаарлаашкынны дигилээр - чүве эгелээн дээр бодалдынын даштыкы парлалга сөглеп турар. Ол аткаарлаашкын «каттыжыышкынче» болгаш күш ажыглаар демиселден ойталаарынче кыйгырыг үндүргениниң илерээн. Ол бодал байырлалда дыңналган чугааларда хөй катап сөглеттинген. Бо үе-чадада «культура революциязының» кол сорулгазы кылдыр Лю Шао-цинни болгаш Мао Цзэ-дунга удурланган оскелерни-даа «туюлунга чедир бактаарынче» кыйгырыг салганы дыңналып турар. Удурланыышкынны мооң мурнунда боо-чепсек күжү-биле базар дээн айтыышкынның ужурунда харыысалганы ам Мао Цзэдунвуң ийиги чергелиг чалчаларынче чуүй казап, чапшаалаңнаарынга оларның хөлүн эртир кысканының уламындан «массалар ханныг меселдежишкиннер кылыр хай болган» дигилеп турар. Ынчалза-даа Мао Цзэ-дунвуң омунээзинден хөделип турар, чогум-на оон кадайы Цзян Цин «күш дуазазы-биле халдаашкын кылыр» деп кыйгырыгын июльда салып үндүргеп деп чүве билдингир-ле болгай.

«Культура революциязы» делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң төөгүзүнде пролетариат диктатуразының чуртунга эң баштайгы өөдүр улуг революция болуп турар» дигилеп, партияда эрге-чагырга холгаарлаан хирезинде капиталистиг орукта чоруп олурар «болукчүгешке» удур өөдүр улуг революция-дыр дигилеп, «Маонуң эң чоок эжи» Линь Бяо Тиньаньмэнь шолге чугаалап турган! Линь Бяо ол «теоричы» ийи-шидизин «марксизм-ленинизмни чаа ёзу-биле, үе-шаг-ның байдалынга таарыштыр, теория талазы-биле тергиин шылгарацгал угаанныг хогжүткени» ол-дур дээш, ону Мао дарганың «бүдүрүп каан чаагай үүлези-дир дээн.

(СЭТА).

Вьетнамның Демократтыг Республиказының үлетпүрү америк дээрбечилериниң агаардан халдаашкынынга удур демиселге шериг материалдарының талазы-биле чурттуң хереглелдерин хандырарынче шилчиир ужурга ийи чылдың мурнунда таварышкан. Чурттуң түс-түс черлериниде мөөңнеп турган бүдүрүлгелериниң цехтери даалгаларны чедишкиниг күүседип турар.

ЧУРУКТА: автомашиналарның белеткээн артык кезектери.

ВИА-СЭТА-ның фотозу.

Африка чурттарында

ЕГИПЕТ БУДУРУЛГЕНИҢ БАШТАЙГЫ ТАНКЕРИ

КАИР. Египетчилериң тудуп кылган баштайгы танкерин ажыглалга киргген, «Далва» деп аттыг ол танкер Каир биле Асуанның аразынга рейстерге чоруур болур.

ГВИНЕЙ УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

КОНАКРИ. Гвинея хамаарышпас чорукту чарлаан хүнүнден бээр 9 чыл оюн байырлап эрттирген. Ол байырлал Гвинеяның Демократтыг башкарыкчы партиязының VIII съездизиниң ажылы-биле капсырлаштыр эткен. Ук съезд капиталистиг эвес орук-биле чурттуң хөгжүлдезиниң тос чылда түңнелдерин үндүрген болгаш чоннуң мурнунга чаа сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны күүседири чурттуң улам ыңайгы деңшилгезин хандырар.

Байырлал-биле холбаштыр шериглериң чаңчыл болган парадын эрттирген. Партияның ажылчы активчилериниң болгаш аныяктарының чысказалы болган.

СУЭЦТИҢ ЧОНУН КӨЖҮРГЕН

КАИР. Суэц каналының зоназында чуртталга кварталдарын израиль шеригларының боолап турарының чылдагаанында 60 муң кижини азы хоорайның чонунуң дөрттүн бир кезинин чурттуң ханызынче көжүрген дээрзин Суэц можунуң губернатору Хамид Махмуд медеглээн. Ол болза, колдуунда хереженнер, бичии уруглар, кырганнар — чурттуң камгалалы-биле холбаштыр тускай хүлээлгелерни күүсетпейн турар кижилердир.

Суэцтиң өөреникчилериниң 50 хуузун Каттышкан Араб Республиканың өске хоорайларының школаларынче база чоруткан.

ПРОФЭВИЛЕЛ ЧАНГЫС ЭПТИН СОРУЛГАЗЫ-БИЛЕ

КАМПАЛА. Угандың, Кениның болгаш Танзанияның национал профэвилел каттыжыышкыларының — Угандың күш-ажыл конгрессиниң, Кениның профэвилелдериниң төп организациязының болгаш Танганьиканың ажылчы чоннарының национал эвилелиниң удуртукчуларының конференциязы болдунуп ажылын ында дооскан. Конференцияның киржикчилери Чөөн Африкада профэвилел шамчээшкининиң айтырыгларын чугаалажып корген болгаш үш чурттарның профэвилел организацияларының консультативтиг чөвүлелин тургузар дугайында шиитпирин үндүрген.

(СЭТА).

1967 ч. Октябрь 5.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Кышкы ордуну төөгүлүг штурмнаанының киржикчизи Александр Панов, фашистиг рейхстагты штурмнаанының киржикчизи Константин Самсонов, Киевтиг школачы-пионери Юра Михайловский Революциянын Ленинградка кывыскан ыдыктыг факелин Балтикада Росток хоорайга (ГДР) чоокта чаа чедирген.

ЧУРУКТА: Росток портта байырлалдыг ёзулал.

АДН-СЭТА-ныҥ фотозу.

МЕРГЕЖЭЭН АЖЫЛЧЫН

ОЧЕРК

Октябрь болгаш бөдүүн кижи

Чадаана хем, кажангызы дег, шулурааш, чугаакыры хевээр. Ооҥ унупга өскен оолдар, кыстар кырып, назылап, амыдыралдыҥ агымы-биле чоруп-ла каар. А төрээн хемниҥ артен, кежээ шыпшыҥ турда, дам баар даваш-шимээниг чугаазы кижи бүрүзүнүҥ кулааннга дыҥналып артып калыр, ооҥ арыг кылаҥ суу, бырлаҥнаан саарыглары каяа-даа чорда, оон кайы-даа хире ырай бээрге, каракка олчаан көстүп келир. Ооҥ ындыг ынаа оолдарының бирээзиниҥ дугайында чугаавыс ынчангаш Чадаана хемден эгелевес аргажок.

Хайыракан. 1932—1933 чылдар үеэ. Ол үедеги аныяктарыҥ кол-ла күзел-чүткүү—бижик турган. Ында ындыг кижиниҥ оглу азы кызы «шокар үжүктү» сааладыр номчуп орар апарып-тыр ийин дээн, чугааны эҥ-не солун медээ кылдыр дыҥнаар, харын-даа кижи кылып шыдаар аажок ажыл-херек бүдүрген маадыр ышкаш кайган магадаар чораан.

Ол чер чурттуг ядыы Кадыр-оол ирей он уруглуг. Оларыҥ аразыдан чаа-ла эр апар чыдар оглу Кертик-оолга ынаа аажок. Ол өйде өөредилгеже чүткүүдүг аныяк өскениҥ чогум-на үе-чергези ол-даа турган. Шак-ла ынчан Чадаанага баштайгы эге-чада школазы деп солун чүве тыптып келген. Кертик-оол Хайыракандан таваҥгайы аарышкылыже маҥнап чоруткаш, кара албан-биле ында чыылган оолдар, уругларны барып кайгап турупторуп келир.

Чадаана хем күскү туман тыныр, кара доҥат дүжүп эгелээн өйде, аныяк кижи-даа школаже дөгерип эгелээн. 15 харлыг оол боду-ла хүнезинин белеткээш, шокар үжүк болгаш саазын сугар кылдыр көк таалымбадан ажык аастыг хап даарадып алган. Күскү ой тонун чиҥге пос куру-биле так куржангаш, Чадаана хоорайже базыпкан.

Чадааннаныҥ унунайда
Салгын хаттыҥ намдавазын.
Саазыныҥ, карандаштыҥ
Салаалардан салдынналзын—деп, улустуҥ кожамыын өөрээн сеткилинде бодунуу-биле эде ырлап каап базып олурган...

Баштайгы школаларныҥ бирээзинге ядыы араттыҥ оглу Кертик-оол Хүүрекпен 2 чыл ажыр өөренип келген. Бир эвес назы-хар эвес болза, ол хире күзел турган барган школазынга та чеже хире өөренир, Хайыракан биле Чадаана аразынга кыштыҥ соогунда каш-даа чыл базып келир ийик. Бурунгу тываларныҥ чугаалажыры ыпкаш, эзенги дергизиниҥ тептиниитер апарган эр 18 харлыг тура, база ол үениҥ бир чаа чалгынга алзы каавыткан. Аныяк эр бүрүзүнүҥ-не изиг күзели Араттыг Революстуг Шериҥге барып албан хаары болу берген. Биеэги-ле бижик-билигже чүткүү оолду бодунуҥ эки-туразы-биле баар ревшеригже эдерткен ыраҥ. Ынчан 1936 чыл турган.

Тывана ыҥ найысылалы—Кызылга ревшеригге Кертик-оол Хүүрекпен ийи чыл болган. Шеригниҥ өөредилгелериҥге күдершыырак аныяк эр өске өөрүҥден бир баш ылгалдыг турган. 1938 чылда чанар, ревшеригден халажыр ужурлуг апарган. Ийи чыл дургузунда чаҥчыга бергени шериг өөрүнүҥ хүрээлениҥден ыраар-даа хөҥнү чок. Командирлер ооҥ дүгдүнчек хаваан, кезээдегизи дег эвес кударгай апарган арын-ыырайын көргеш, тыва-моол кызыгаарынга баар шериглер-биле кады чоруурун Хүүрекпенге чөпшээрей каавыткан. Бүргет дүнүҥ хевертен булут аразыдан шымнып үнген айныҥ чырыда каавытканы ышкаш, арниҥ хүнге хүрерген арны чырып дээзиг болу берген.

Сагаан-Тоолай кайы сеи дээш хапкан. Аҥаа ревшериниҥ биче командириҥге чедир деп шээн. Ынчалза-даа чыл болгаш халажыр ужурга таварышкан.

Чадааналзынга чаныҥ келгеш, чыл ажып чорда, тыва араттарныҥ ада-чүртсуна бергени — ССРЭ-же немец-фашистериҥ халаптыг дайынны дөгеп келгени дыҥналы берген. Дүүнгу солдат ол медээни килеҥ хайнып дыҥнаан. Төрээн Хайыраканынга Хүүрекпен баг быжыыга-ла турган.

Шак-ла ынчан алдын уургайларынга ажылчыннар хереглеп турарын ол кулааныҥ уунда дыҥнааш, дыдык тывылганзыг, дөстүнмейн барып-тыр. Орукка белеткенип алгаш, кырган ада-пе болгаш акыдүҥмалары-биле байырлашкаш, Кызылынче тутсуп ыҥай болган. Ынчан дувренчиг 1942 чыл турган.

Буурул Улуг-Хемниҥ эрнин каастаан чечек ышкаш өзүп ковудээн Кызылдыҥ бажыҥ-балгаттарын кезин көрүп, магадап тура, алдын килдизинге чеде берген. Ооҥ даргазы турган Дагба ол аныяк эрниҥ күзелин дыҥнаан:

— Хараал алдын уургайынче чорудар бис, дүүмам. Ийи-бир хүн манаар апаардыр ийин—деп каан. Дарганыҥ аазаанындаа эрткен, Кертик-оол Хүүрекпен үш хонук манап чадашкаш, Дагба даргазынга база катап бараалган четкен.

— Өрге манаан сары эвес, чүзүн мынчап манап орар боор, дарга. Мында Кызылдыҥ алгы заводунга кирип алдымза дээре боор ийин.

— Ол-ла мүн боор, билдириишкиниҥ бижий шаавыт че! Директору ындыг узун сарыг эр чүве. Ол заводта ындыг кызыл эр-даа чок, теведен демдектиг! Ха-ха-ха! Аҥаа чеде бээр сен, шуҥме: Мээҥ, бо бижим ала тыртып ал—деп, Дагба чугаалаан.

Амгы Кызылдыҥ 26-гы кварталының хемче талакы дужунда оҥараш черде чавыт ыяш бажыҥ — алгы заводу ол турган. Хүүрекпен орта маҥнап четкен. Директорун шынап-ла дораан тыва тыртып алган. Оозу орустаан, а Хүүрекпен дээре директорнуҥ арнындан өскээр кербейн, чүүҥдаа ужур-бажын тыппайн, ол-бо былаҥнаан— орустан билир боор бе! «Козинцев» деп-ле ат адап турар. Оозу мүн-не баккасокка тывалаар кижи болган, байдалы татар кижи хире. Идик кылыр цехтиҥ начальнигы ол болуп-тур.

— Сен даарта келир, аа—деп, демгизи дүүп эрте берген, орайтаан-дыр дээриниҥ орнунга, дээрже айыткаш хүнүҥ бадар аайы-биле ишкээн.

Даартазында Кертик-оол-даа заводка кым-даа келгелекте чеде берген.

Козинцев аныяк эрни эдертип алгаш элээн каш ашактарлыг бажыҥ иштинге эккелген. Ында-мында дүк дыткан, кидис өйген, кидис укеут чүвелерни ол-бо калбаҥнаткан— ашактарныҥ чайы-даа чок... Хүүрекпениҥ ажылчын аҥгыга төрелдешкен баштайгы хүнүн кайгаашкын, сонуургал-биле эткен.

Кады ажылдан эгелээн өөрү дээрге 50 хар иштинде ашактар, чаҥгыс-ла аныяк кижи чаа келген аныяк ажылчын ол турган. Оларныҥ шуптузу аныяк тыва оолду боттарыныҥ бурунгу мергежилинге күзелдии-биле өөреди берген. Савельев ирей, (ол ам-даа Кызылда менди-чаагай чурттап орар) Хүүрекпениҥ баштайгы башкызы ол. Ирей дээрге кидис идик кагарынын бүгү-ле мерген чажыттарын ыяк билир кижи турган. Орта ол аныяк кижини өөредип каарын бодунуҥ ыдыктыг хүлээлгези кыздыр угаап турган.

Ынчан алгы заводунга машина, дериг-херексел деп чүү-даа турбаан. Дүктен эгелээш, кедер болгужеге чедир кидис идик кижилериҥ кызыл холунуҥ күжү-биле бүдер турган. Бир кижиниҥ-не хүнде бүдүрер нормазы амгы үениҥ-биле алыр болза, каттырынчыг-даа: саарзык идикти бүдүн ажыл хүнүнде өөр ужурлуг. Аныяк эр ашактарга алзыр боор бе—ийи катап улуг хүнээн соонда-ла Хүүрекпен боттускайлаҥ ажылдап турар апарган. А оон база бир неделя хире болганда, Савельев ирейниҥ өөреникчизи бүгү цехтиҥ тергинни апарган. Ашактары биеэги-ле саарзык идик өөр нормазын мөлдүк-калдык хап турда, Хүүрекпен эжеш идикти хап кааптар болу берген.

Хүүрекпен заводка кирип келип турар өйде, хүнде 6 шак ажылдаар турган, удааанда дайын байдалынга таарыштыр 7 шактыг ажыл хүнү бактааган. Ол чылдыҥ күзүнүнде арезониҥ кыйгырыын ёзугаар тыва араттарныҥ эҥ дээре оолдар, кыстарын фронтуга белек кылдыр идик кылыры-биле кожуунардан эккеп турар апарган. Шупту 200 хире аныяк тыва оолдар, кыстар алгы заводунга сектуп келгеннер.

Ол аныяктарныҥ дугайын Кертик-оол Кадыр-оолович мынчаар сактып чугаалап орар.

—Хып дээн аныяк оолдар, кыстар ажылдап турда, туттунгур-ла турган. Хүндүс ажылдаар, ооҥ соонда шериг сургуулунга өөренир бис.

Олардан арткан улус амгы үеде ук заводтуҥ база бир өзек кадрларыныҥ бирээзи, аҥаа бөдүүн ажылчыдан цех начальнигинге чедир дешээн Ондар биле ооҥ херээжен ээзи ол.

Төрээн заводунуҥ, 26 чыл дургузунда кады ажылдан келген коллективиниҥ төөгүзүн хоочун ажылчын мынчаар чугаалады.

— Бо завод 1916 чылда-ла тургустунган деп, ынчан меҥээ ашактар өөрүм чугаалаар чүве. Бичии-даа дериг-херексел, машина бар эвес. Кызыл чудурук-биле меннип билир чүве-ле болгай. Бөгүн дээрге магалыг чүве ышкажыл, кайнаар-даа көөрге машина-техника!

Дайыныҥ кадыг-дошкун чылдары. Ынчан акы-дүүмалышкы совет улус араатанзыг фашизм-биле кам-хайыражок демисежип турда, Тываныҥ чаа төрүттүнүп олурган ажылчын аҥгызы тылдыҥ быжыглаашкынынга төлептиг үлүүн немеп турган.

... Ооҥ караанга көзүлдүр-ле завод-даа өзүп, быжыккан. Ооҥ кижилери-даа бүгү тала-биле өзүп-мандып турган. Хөй чыл дургузунда ажылдап келгеш, Хүүрекпен бодунуҥ мергежилиниҥ ёзулуг маетери апарган. Амгы үеде Кертик-оол Кадыр-оолович Тываныҥ ол хоочун бүдүрүлгезинде 6 чыл ажыр хынакчы маетер болуп турар. Чаҥгыс-даа хоомай кылдынган идик ооҥ дуржулгалыг карактарындан астыгып эртпес. Ынчангаш сөөлгү 2—3 чыл дургузунда ооҥ цегиндеи үнген кидис идиктерге садыг организацияларындан хомудал кирип көрбөзин.

Чүгле бодунуҥ ажылынга эвес, Хүүрекпен, аныаанда дег, ам-даа хөй-ниитиниҥ херээнге бердингени хевээр. Ол 1952 чылдан Коммунистиг партияныҥ хүрээлениндe, ооҥ мурнуку одуругда аҥаа дайынчызы болуп келген. Каа-хем чыл улай область Совединиҥ депутады болуп, Тыва АССРниҥ Дээди Совединиҥ эрткен чыжынга чедир чонуҥ төлептиг айыылчызы болуп келген. Амгы үеде республика найысылалы—Кызыл хоорай Совединиҥ депутады хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Ооҥ ам-даа белен-селен кижилер-биле деҥнээр аажок делгем хорээн эпир чыын шаҥнатканы «Хүндүлелдиҥ демдээ» орден каастап чоруур.

... Алгы заводуҥ коллективи юбилейлиг чылда бөттарынга алган социалистиг хүлээлгезин хуусаага чедирбейн-не күүседикпеин билир силер. Чыл эгезинден бээр 1000 эжеш кидис идикти бүдүрер, а камнап алган чяг-эт болгаш материалдарныҥ ачызында 300 эжеш идикти хереглекчилерге немей бээр деп ол хүлээлгеге айыткан турган. Ол дээрге чыл төөчүзүнге чедир алдынган хүлээлге турган. А шынында бо найыралдыг коллектив ол хуусаага безин чедирбээн — хүлээлгелерин сентябрь 1-де-ле бүрүн күүседипкен. Ооҥ эгелээн, ам база 300 эжеш идикти чопга немей бээрин хүлээнип алган демисежип турар.

Олар ындыг болбас-даа аргажок. Алгы заводуҥ кижилери чаҥгыс кижи дег, деминг коллектив. Оларныҥ аразында бүдүрүлгениҥ эҥ Хүүрекпен ышкаш, бодунуҥ ажылынга бүрүн бердинген өзек кижилер эвээш эвес. Чогум-на шак ындыг бөдүүн совет кижилер бистиҥ 50 харлап турар Төрээн чуртувусту каастап, оҥ чоргааралы болу берген.

О. НАМЧЫЛАК.

Культура албан черлериниҥ

ӨШПЕС ОТТАР

Арат чоннуҥ аас-кежии, хосталгазы болгаш келир үеэн дээш амы-тынын харам чокка берип, төөгүге алдаржаан Алдан-маадырларныҥ чуртунга арай кежээ апарган. Ында көдээ клубка хөгжүм ойнаан, хөлүг ырлар үргүлчү чаҥылаҥган турар.

«Сүт-Хөл» совхозта дээре ажылдыг клубтарныҥ бирээзи ол. Ында ыры, танцы, шии белгумнериниҥ ажылында 30 ажыг кижи киржип турар. Клуб чөвүлелинде кирип турар чеди кижи шуптузу даалгалыг. Ылаҥгыя көдээ Совет даргазы О. Часыг-оол эр улустуҥ, а башкы А. Ондар херээженнериниҥ концертин удуртуп турар. Салбырда Сарыг-Булуҥ сүт-бараан фермазыныҥ инек кадарчызы О. Хунаштаар-оол, чылгычы О. Какал-оол, хөй уругларныҥ иези О. Бичии-уруг болгаш өскедаа кижилер уран чүүлүп идепкейлиг киржикчилери.

Көдээ клубка тематиктиг кежээлер эртип турар. Бо чылын аҥаа «Тыва аас чогаалы», «Чалыы назын адаларынын оруу-биле» деп кежээлерин башкы О. Серен, а «Хоочун аревэчилериниҥ эрткен оруу» деп кежээни М. Орлан-оол арттирген. Клубта республиканыҥ, район, совхозтуҥ юбилейлиг чылда күүседир хүлээлгелерин чаштыр бижээш аскан.

Чоокта болуп эткен совхозтуҥ уран чүүл көрүлдезинге ук клубтуҥ бот-тывынгыр артистери ийиги черни алган.

Ол-ла клубтуҥ бажыҥында көдээ библиотеканыҥ ажылы база эки. Ам номчукчуларныҥ саны 500 ашкан. Ч. Айтматовтуҥ «Баштайгы башкы», А. Даржаанныҥ «Эрниҥ эрези» деп номнарынга конференциялар болган. Библиотекарь Т. Баламаа—клуб чөвүлелиниҥ кежигүнү, танцы белгумүн удуртуп турар.

Көрүкчүлериниҥ чаа киноже даламаҥ бар чоруурун көрүп болур силер. Аныяк коммунист, киномеханиги О. Маадыр-оол бодунуҥ хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Ооҥ адын районнуҥ кино четкизинин Хүндүлел самбаразында киирген. Алдан-маадырныҥ аныяктары клуб чанында «Найыралы» деп стадионну боттарыныҥ күжү-биле тудуп алган.

Алдан-маадырныҥ күш-ажылчы чону, аныяктары боттарыныҥ чангыс чер чуртуу. Алдан-маадырларныҥ баштынчызы Монгуш Самбажыктыҥ турасказалын Көк-Терек суурга тургузарын шиитпирлээш, аҥаа хереглеттинер акша, көпеекти чыып эгелээн.

Алдан-маадырларныҥ чуртунда чаа амыдырал хайыннаканы. Көдээ клубка кежээниҥ-не өшпес оттарныҥ хып турары өөрүнчүг.

О. БОРАШ.

„ДАЛАЙ УЛЧУМАЛЫ“

СОЛУН ЧҮҮЛДЕР, ФАКТЫЛАР

АЛЬБАТРОС ужуп чорда,— ылап-ла аҥаа куш. Кылаштаанда, базым санында-ла илдиге дүжүп чоруур. Шинек чок буттарлыг. Камгаланыр шаа чок. Кортук гагаралар безин ону ызыра бергилээр. Ужуп үнер дей бергенде, бедик эл кырынга үңгеп үнүп келгеш, куду шурай бээр. Альбатрос ужуп чорда, чараш, коргар-сестир деп чүве билбес, могавас. Ооҥ күчүлүг чалгыннары үш метрден ажыр херлип харбаныр. Альбатрос далай шуурганнарындан-даа кортпас. Хатка харын эки ужар. Эриктен муҥ-муҥ километр ырадыр ужуп чоргулаар. Альбатрос — далай кижи. Даады-ла чалгыглар кырынга ужуп чоруур. Альбатросту ынчангаш «далай улчумалы» диҥжир. Аҥаа дыштанып алыр дээш хона кааптар чер-даа тывылбас. Ооҥ ужарынга кедергей улуг куженишикиннер база негеттинер. Куш чалгыннары-биле биче-даа соксаал чокка харбаныр чоруур. Ынчангаш альбатрос кылыйып алган чоруур апаар.

Кылыйып алган чоруурун дээрге, чүү ужурлуг ужудуушкунул ол? Далай кырыныҥ агаары үргүлчү хөделип турар болгай. Шуурган хөлзеп келир. Ол душта суг агаардан черле чылыг болур, ынчангаш далай кырындан күчүлүг агаар агымнары көдүрүлүп үнүп турар. Альбатрос диргелген бедик чалгыглар кырындан ужугуп үнгеш, чалгыннарын хериптерге, аттыккан агаар агымнары кушту алгаш, өрү чоктай бээр. Чамдыкта агаар альбатросту мырыҥай дээрже алгаш үндүре бээр, куш аҥаа чалгыннарын шимчетпейн-даа, шак-шагы-биле астына берген турупболур. Альбатростуҥ ынчалдыр кылыя берген чоруурун көөрге таан-даа чараш.

Альбатрос чалгыглар кырынга оларныҥ чиктии кончуг аян-шинчизин «чуруй аарак» ужуп чоруур. Далай кырында дайлуушкуннуҥ байдалындан хамаарыштыр өрү үнген агаар агымнарынын дүргедээри өскерлир.

Үстүүртен көре тыртып алган балыын сегирип алыр дээш, чалгыгларже альбатрос бо-ла кылыйтып баткылаар. А дустуг далай суун альбатрос канчап ижерил? Ол айтырыгны эртемденнер сонуургап турар. Ол куштуҥ иштинден суг арыглаар тускай бүдүш тывылган. Дустуг сугну арыг, сускун суу кылдыр хуулдуруп турар, кайгамчык бүдүштуг болурунга бойдус ол кушту эртеҥгиниҥ эртезинде-ле таарыштыр «чаяап каан».

Г. СИДОРОВ.

АК-КӨК ДИЛГИЛЕР

Соҥгу чүк оранынын аҥ-меҥи — ак-көк дилгилерин өстүрерцнге Сибириниҥ мурнуу таллазы база таарышкан чер бөлү берген. Чоокка дээр-ле аҥаа ындыг аҥ черге таарышпас дээр бодал турган. Н. Н. Голоцевичаге баштаткан, аҥ өстүрер тыва ажыл-ишчилер ол бодалдыҥ шын эвезин көргүскен. Олар соҥгу чүктүҥ он-он ак-көк дилгилерин Саян сынны ажырып эккелген. Оон бээр каш-ла чыл болган. Олар хөй санныг шенелделерин кылган соонда песецтериҥ кургаг агаар-бойдуска шыдамык, кончуг үнелиг кептиг чаа уксаазын өстүрүп алган. Тыва хереглекчилер ниитилелиниҥ аҥ ажыл-агыйы эрткен аҥнаар сезонунда өлүк баазаынга 2700 дилги кежин хүлээдип бергеш, 25 муҥ рубль арыг орулганы алган.

Бо чылын орулга оон-даа улуг болур — ажыл-агый дөрт муҥ дилгилиг, оларныҥ үш муҥ беш чүс хврезин күрүнеге чоокку үеде дужаар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

База катап

Сарыг-Сеп, Каа-Хемниҥ Культура бажыныҥын агиткультбригадазы колхоз, совхозтарныҥ ажыл-ишчилериниҥ күзенчиг аалчызы болуп, оларга бо-ла аалдап чеде бээр.

Дүжүт ажаалдазынын үезинде бо бригада районнуҥ хову шөлдериниҥ ажыл-ишчилерин үш удаа эргип, солун программалыг концертин бараалгаткан. Бригада кежигүннери концерттен ангыда, иштики болгаш даштыкы болуушкуннар дугайында солун лекцияларны база номчааннар.

Ам агиткультбригада программазын чаарткан, базâ катап тараажыларга, малчыннарга бараан болуру-биле аттанган.

Эжин сугдан уштуп алган

...Шуурганнап келген. Улуг Волга чалгый берген. Балыктаарын ара соксадыр ужурга таварыштым. Суурже хемелеп чаныр олура көөрүмге-ле, эриктен ырак эвесте он-он хараачыгайлар чаҥгыс черде мөгүдеп, долгандыр ушкан тур. Ол черже сыыладыр хемелээш чоруп кагдым. Куштарныҥ эҥ аныяктарыныҥ бирээзи удур келген хаттыҥ дыҥзын ожаарвайн, хишктелип турган, сугже киир кактырыпкан ышкаш. Көрүп турарымга, шынап-ла ындыг болду. А оон ыҥай болуушкуннар мырыҥай элдептиг өөскээн. Эжиниҥ сугга дүже бергенин көрүп каан, куштар аҥаа буу-хаа дуза чедирер дей берген. Ынчанмыже чалгыларныҥ куштуг кончуг, куштар чеже-даа күженирге дуза болбаан. Чоокшулап келиримге, хараачыгайлар корга-корга, хайга таварышкан эжин тегерип, улам кудуладыр, караҥайнып, ужуп-ла турлар.

Оларныҥ ийизиниҥ карак чивеш дээр аразында тегерий каапканы кайгамчык-даа шын болду. Сугга дүшкен куш чалгыг кырынга кээрге, олар ону сугдан ушта тыртып алгаш, агаарже октай каапты. Оон «серштениксээн хараачыгай» чалгыннарын шөлээн хергеш, эрикче караҥнадыр ужупта берди. Хараачыгайлар ол эжин ногаан алаакче үдеп алгаш чоруй бардылар.

В. ШУВАЕВ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Галапогос» 10, «Советтерниҥ эрге-чагыргазы-дээш» 12, «Мында шыпшыҥ черлер» 2, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ол угаан сарыыл чок, угаан сарыыл чок, угаан сарыыл чок делегей» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Агаар бөмбүүнге аян-чоруктар» 10, 2, «Золтан Карпатиниҥ салым-чолу» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хар кадын» 3, «Венгер бай» (1-ги сериялы) 5, 7, 9 шактарда.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҤ КИЧЭЭНГЕИИНГЕ

1968 чылга онааштыр солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы эгелээн

„ШЫН“ СОЛУННУ

«Союзпечатьтын» бүгү-ле салбырларын, харылзаа белдирлерин, киоскилерин болгаш ажылдап гурар черлеринерде хөй-ниитинин парлалга гарадыкчыларын дамчыштыр чагыдып ап болур силер.

ЧАГЫДЫЛГАНЫҤ ӨРТЭЭ

Чылда —6 руб.,
алды айда —3 руб.,
үш айда —1 руб. 50 кап.

Чаш уругну эмигден үндүрери

Чаш уругну колдуунда-ла төрүттүнгеш, тос ай ажып, бир хар чедип чорда, эмигден үндүрер. Ол хире апарганда, чаш кижиниҥ аҥ-чеми шын тургустунган болза, хүн дургузунда янзы-бүрү немелде чемни чип эгелей бээр. Эртен эмиг эмзирбейн бир стакан инек сүдүнге сухарей азы печенье шыгдып берае.эки. Кежээки чемиҥге стакан кефир (хойтпак), азы простокваша (ажыткан сүт) берае чогуур.

Сүт, кефир, простоквашаны чигирлеп-даа, чигир чокка-даа берип болур, ону бичии кижиниҥ күзели-биле билир. Чигирлээн амданныг сускунну (сиропту) хайыдыргаш, аксы хаагыг арыг савага салып каая турза эки.

Уруг барык хар чеде бергеп-даа болза, чайгы изиг үеде ону эмигден үндүрерге таарымчалыг эвес. Чүге дээрге чайын ижин-шөйүүдүг аарыгларынын кидин тулук үеэн болгай, немелде чемдаа уругнуҥ ишти-хырынын доюлдурувудуп болур.

Аарыг уругга эҥ-не таарымчалыг чем пезинин эминиҥ сүдү болур. Ынчаргаш чазын уругну эмигден бодунуҥ сүдү-биле хүнде-ле ийи катап, а бир эвес эминиҥ сүдү эвээш не болза оода чаҥгыс катап эмзирип турза эки.

Бир эвес уруг янзы-бүрү чемни чип турар апарган болза, ону эмигден үндүрери белен, пезинге-даа, чаш кижиниҥ бодунга-даа халажок. Божааш 10—12 ай болганда, эмиг сүдү черле ала-чайгаар эвээжеп келир болгай.

Бир эвес эмиг сүдү соолбаетап турып берае эмчи-биле сүмележип көөр херек. Ындыг таварылгаларда бромнуг камфараны 0,3 граммнан хүнде үш катап ижерин сүмелеп турар. Камфараны ийи-үш хонук ижерге-ле, эмиг сүдү соолу бээр.

РЕСПУБЛИКАНЫҤ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакциянын адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуҥ 24-63, редакторнуҥ орулакчыларынын 35-24, 25-38, харылзалгалы секретарынын 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, хлетоур киллизинин 22-64, чагаа ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал киллистериниҥ 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чанындаПарлалга эргелелиниҥ типографиязы. (Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01321.